

על ספרות פלסטינית ותרגומה לעברית

דבר העורכים

גיליון ג'מאעה זה, בדומה לגיליון הקודם, יוצא לאור בתקופה מחרידה של "מלחמת נצח" בלתי נגמרת. במלחמה זו, שהחלה בעקבות מתקפת ה־7 באוקטובר, ונמשכת מאז חודשים על גבי חודשים, נשברים עוד ועוד שיאים שליליים ומבעיתים של הרוגים ונפגעים, של חטופים ואסירים, של הרג נשים וילדים, של הרס וחורבן. המספרים בלתי נתפסים. בישראל נמשך ההלם ממאורעות ה־7 באוקטובר, היום המדמם ביותר בתולדות המדינה, בזמן שבעזה שמעבר לגבול הולכת הטראומה ומעמיקה והופכת לתקדים עולמי: כמעט שלושה אחוזים מאוכלוסייתה של הרצועה נמחקו בתוך כשנתיים, ויותר מ־70 אחוזים מהבתים ברצועה נהרסו. וכאילו לא די בכך, המתקפה הישראלית־אמריקאית על איראן ביוני 2025 הוסיפה לשפיכות הדמים ומעגל הנקם באזורנו, וסייעה באופן זמני להסיט את תשומת הלב המקומית והבינלאומית מההרג חסר התקדים, מההרעבה ומהמצב ההומניטרי הקטסטרופלי בעזה.

בחודשי המלחמה הנוראה הזו התברר שוב שהחברה היהודית בישראל אינה מעוניינת לדעת מה נעשה בחברה הפלסטינית, ועוד יותר מזה – שאחד ההיבטים המזוויעים של המלחמה המתמשכת הוא דה־הומניזציה מוחלטת של הפלסטינים, ההולכת ומחריפה הודות לקשר הכמעט סימביוטי בין הממשלה, מערכת הביטחון והתקשורת הישראלית. קולותיהם של פרשנים וחוקרים המזוהים בעיקר עם ההיבטים האתנוצנטריים והביטחוניים של חקר המזרח התיכון השתלטו על השיח בתקופה זו. במקביל, נבחרו ציבור ובריוני מקלדת מתחרים זה בזה מי יצעק חזק יותר שצריך "לשטח את עזה", ש"אין חפים מפשע בעזה", שתינוק פלסטיני עוזני הוא "מחבל באינקובטור", ושטוב ש"התחלנו לדבר ערבית", כלומר "למדנו את שפת האזור", שהיא לכאורה – על פי אותו קמפיין – שפה של חורבן, אלימות, הרס ומוות.

תחום לימודי המזרח התיכון, המתאפיין במיעוט יחסי של חוקרים פלסטינים ושל קולות המתאגרים את השיח ההגמוני, מעולם לא היה חף מהטיות אתנוצנטריות, ביטחוניות ואוריינטליסטיות. מאז ה־7 באוקטובר אומנם נעשו בו כמה ניסיונות לייצר שיח שיסתכל על עזה בעיניים גלויות ולא רק דרך כוונת הרובה, אך יש להודות כי על פי רוב, האקדמיה בישראל בכלל ובלימודי המזרח התיכון בפרט, לא הצליחה לייצר אמירה עקרונית ורלוונטית שתחזיר את הדיון אל הנחות בסיס אורחיות והגיוניות. לפיכך אנחנו מבקשים לשוב ולהבהיר כי כל פתרון צבאי לבעיה שהייתה ועודנה פוליטית יהיה תמיד קצרי־מים, נקמני ומשפר; שרעיונות כמו "ניהול הסכסוך" או

"צמצום הסכסוך" מעידים בעיקר על פחד מהתמודדות אמיתית עם שאלות היסוד הנוגעות בסכסוך הישראלי-פלסטיני שממשיך לרחף מעלינו ולהתפוצץ בפנינו פעם אחר פעם; ושהחברה הפלסטינית היא חברה אנושית ככל חברה אחרת, ושצריך ללמוד להכיר אותה ולהתייחס אליה ככזו.

גיליון זה עוסק הן בספרות פלסטינית והן בתרגומה לעברית – שני דיונים שבאמצעותם הוא חותר לפצות על המגרעות המבניות של השיח הקיים, המצוינות לעיל. המאמרים המופיעים בו מבקשים לקדם צורת מחשבה שונה על ספרות ותרגום ותורמתם לחקר המזרח התיכון, הנוגעת ביחסי כוח, בזהויות לאומיות, ובפוליטיקה וחברה, ועושה זאת באמצעות מחקר מרובד שרגיש גם לניואנסים. הקריאה בטקסטים ספרותיים כבנייר לקמוס של הזדהויות, תהליכים ועמדות, מציבה את הטקסטים הללו כמאגר של ידע חברתי ופוליטי עשיר, המספר על אודות החברה, ההיסטוריה והפוליטיקה הפלסטיניות, על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, על המרחב הערבי, על הנכבה ואחריתה. איננו מבקשים להמציא את הגלגל מחדש. הוגים ומלומדים רבים משדות אקדמיים שונים – וביניהם ריימונד ויליאמס, מיכאל בכטין, אדוארד סעיד וג'ושוע פישמן – כבר לימדו אותנו מזמן שהספרות וחקר הספרות פותחים ערוץ להבנה עמוקה יותר של החברה והתרבות, ושהספרות לא רק משקפת מציאויות חברתיות ופוליטיות, או זיכרונות אישיים וקולקטיביים, אלא גם לוקחת תפקיד פעיל בעיצובם. בהקשר הפלסטיני, ניכר שתובנות אלו חשובות שבעתים. מאז 1948, סובל המחקר על החברה הפלסטינית – בארץ, בשטחים הכבושים ובפזורה – ממחסור בארכיונים מרכזיים, ואילו בספרות אפשר למצוא מאגר של טקסטים שמשלימים את החוסרים בארכיון ה"רשמי", השמור בדרך כלל למנצחים. ארכיון אלטרנטיבי מסוג זה, של החלשים או המוכפפים, משמש במחקרים פוסטקולוניאליים רבים. ריפקה אבו-רמילה, לדוגמה, במחקרה החלוצי על ספרות פלסטינית, תיארה את הקורפוס הספרותי הפלסטיני כארכיון שאוצר "ארץ של מילים".¹ ברוח זו, הגיליון הנוכחי נפתח במאמר מאיר עיניים של אבנר וישניצר, הקושר בין ספרות למחקר בלימודי המזרח התיכון, ומתייחס אל הספרות הערבית והפלסטינית כאל "ארכיון חלופי של ממש".

גיליון זה עוסק אפוא בשדות נרחבים, המתייחסים במישרין ובעקיפין לסיפורה של החברה הפלסטינית, החסרה ארכיון רשמי, שבה הספרות משמשת כמאגר הזיכרון הקולקטיבי, מרחב לעיצוב זהויות, זיכרון היסטורי ותודעות פוליטיות. במקביל עוסק הגיליון בפעולה המשלימה של תרגום הספרות הזאת מהערבית אל העברית, ובוחן את המגבלות והאפשרויות הטמונות בידע שנוצר בישראל ביחס לבעיה הפלסטינית. חלק זה של הגיליון מתייחס בראש ובראשונה ליחסי הכוח הבלתי שוויוניים בין השפות

1 ראו: Refqa Abu-Remaileh, *Country of Words: A Transnational Atlas for Palestinian Literature* (Stanford: Stanford University Press, 2020)

הערבית והעברית וביחסי הכוח שבאים לידי ביטוי בפעולת ההעברה – או התיווך – הכרוכה בתרגום ספרות פלסטינית (או "הסיפור הפלסטיני") לעברית (או "החברה היהודית בישראל"). במילים אחרות, הגיליון מבקש להדגיש כי הספרות מהדהדת פעמים רבות זהויות, תודעות היסטוריות וסיפורים שאין להם ביטוי במסמכים היסטוריים, ולהראות שפעולת התרגום עלולה למחוק מציאויות, אבל גם יש בכוחה להנכיח ולשקף אותן כפי שהן נחוויות מן הצד הפלסטיני, באמצעות עיצובן מחדש בעבור החברה היהודית בישראל.

הגיליון כולל שלושה שערים. בשער הראשון ("ספרות, ארכיון, תרבות") מופיעים מאמרים הדנים בקשר בין ספרות לחקר המזרח התיכון (מאמרו של אבנר וישניצר); בקשר בין השירה הערבית החדשה לריאליזם לירי ופואטיקה של פרטי היומיום (מאמרו של דניאל בהר); בקשר בין תרגום ליחסי כוח (מאמרה של עאידה פחמאוי ותד); ובמקומה של הספרות הפלסטינית בזיכרון הפלסטיני (מאמרו של מנאר ח. מח'ול). השער השני ("הסיפור הפלסטיני הקצר ותרגומו לעברית: 'בלשון כרותה' כמקרה בוחן מרכזי") כולל 5 מאמרים המעמיקים את הדיון ביצירות ספרותיות פלסטיניות (בעיקר מתוך הקובץ **בלשון כרותה**)² ובתובנות שניתן לחלץ מהן ביחס לכתיבה הפלסטינית והקשריה השונים, ולעיתים גם ביחס לשאלת התרגום. במאמרים אלה ניתן למצוא התייחסויות לנוכחות הפלסטינים במרחב ההיסטורי והעכשווי (מאמרה של הדס שבת נדיר); לדימויים השונים של זקנה בספרות הפלסטינית ומשמעותם (מאמרו של לואי ותד); לשימוש בדמיון בכתיבה הפלסטינית (מאמרה של יעל שנקר); לקריאה מגדרית וכתיבה פלסטינית נשית (מאמרו של אמיר כהן-שלום); ולפרוזה פלסטינית שנכתבה בעזה בתקופה שקדמה למלחמה הנוכחית (מאמרה של סיגל נאור). השער האחרון של הגיליון ("שני סיפורים קצרים מאת שיח'ה חליווה") מביא תרגומים חדשים לעברית של שני סיפורים קצרים, חדשים ובוועטים, מאת הסופרת הפלסטינית שיח'ה חליווה, הנוגעים באומץ בנושא של התבגרות נשית. שני התרגומים נעשו כחלק מפעולה דו-לאומית ודו-לשונית, האחד בידי יהודה שנהב־שהרבני ומונא אבו בכר, והשני בידי קבוצה של מתרגמים יהודים וערבים בהובלה של סיגל גורג'י. בשני המקרים שימשה הסופרת כעורכת הנוסח הסופי של התרגום, וכך לקחה חלק פעיל בדיאלוג.

הבחירה להתמקד בגיליון בפעולה הדו-לשונית ובקובץ הסיפורים **בלשון כרותה** אינה מקרית, ונובעת משני שיקולים כבדי משקל: ראשית, **בלשון כרותה** הוא הקובץ העשיר ביותר של ספרות פלסטינית שיצא לאור עד כה בעברית; ושנית, פעולת התרגום שהתבצעה בו דרשה להיות לא־שקופה – כלומר שמה לה למטרה להנכיח את מעשה התרגום כחלק מהתמודדות עם השאלה של יחסי כוח ומתוך כוונה לעשות פעולה בעולם.

2 ראוייה בורבארה, עורכת, **בלשון כרותה: פרוזה פלסטינית בעברית** (ראשון לציון: מכון ון ליר והוצאת משכל, 2019).

על בסיס המודל של **מפתוב**, של עבודת תרגום דו־לאומית ודו־לשונית, של מתרגמים פלסטינים ויהודים, בגיליון זה אנו מבקשים לחדד את הטענה כי כל פעולת מחקר, כמו כל פעולה של קריאה, היא פעולה פוליטית, והדבר נכון גם לגבי פעולות של עריכה, תרגום ופרשנות. אנו משוכנעים כי ההישענות על עקרונות העבודה של **מפתוב** היא דרך טובה להימנע מראייה חד־ממדית וחד־לאומית של המציאות, ולאמץ מודלים של דיאלוג – הן בתרגום, הן בחקר המזרח התיכון, הן בחיים עצמם. ואולי זה היתרון הנוסף הטמון בגיליון זה, השואף להשמיע את הקול המושתק של פלסטינים בחקר המזרח התיכון בישראל, לקדם מחקר דו־לאומי יהודי-ערבי משותף, ולקדם דיאלוג – במובנו הבכטיני – גם (ואולי בעיקר) בהקשר של יחסי יהודים-ערבים בכלל. בחלקת האלוהים הקטנה שלנו, יהיה זה מענה טוב למצב של חקר המזרח התיכון בישראל, שאולי יוכל לספק אופק של תקווה, אפילו בתקופה זו של מלחמות וקטל.

יונתן מנדל

חגי רם

הודא אבו־מוך

איאד ברגותי